HUDUDLARDA KAMBAG'ALLIKNI QISQARTIRISHDA MAVJUD IMKONIYATLAR VA ZAXIRALARDAN FOYDALANISH ISTIQBOLLARI (QASHQADARYO MISOLIDA)

Avazmurodov Muqumjon Zafar o'g'li
O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi magistranti
https://doi.org/10.5281/zenodo.23953548

Annotatsiya: tezisda Qashqadaryo viloyatida kambag'allikni qisqartirishda mavjud imkoniyatlar va ichki zaxiralardan foydalanish holati 2021–2025-yillar ma'lumotlari asosida tahlil qilingan. Kambag'allik darajasining ishsizlik va aholi jon boshiga yalpi hududiy mahsulot bilan bog'liqligi baholangan, viloyatning asosiy zaxiralari aniqlangan hamda 2030-yilgacha bo'lgan istiqbollar asoslangan.

Kalit so'zlar: kambag'allik, hududiy rivojlanish, ichki zaxiralar, bandlik, o'sish elastikligi, mikromoliya, "Mahallabay" tizimi, Qashqadaryo viloyati.

Kirish. O'zbekistonda kambag'allikni qisqartirish davlat ijtimoiy-iqtisodiy siyosatining ustuvor yo'nalishiga aylangan. "O'zbekiston – 2030" strategiyasida kambag'allikni ikki baravar qisqartirish maqsadi belgilangan bo'lib, bu vazifani hal etish hududlarning o'z imkoniyatlari va ichki zaxiralarini to'liq safarbar etishni talab qiladi. Zamonaviy tadqiqotlar kambag'allikning hududiy xususiyatga ega ekanini, "unutilgan" hududlarda o'sish salohiyati yetarlicha ishga solinmasligi ijtimoiy tengsizlikni chuqurlashtirishini ko'rsatadi (Rodríguez-Pose, 2018; Iammarino, Rodríguez-Pose and Storper, 2019). Rossiya tajribasida ham hududlar o'rtasidagi tafovutni kamaytirishda joyga yo'naltirilgan siyosat va milliy maqsadlarning hududlarga taqsimlanishi muhim ahamiyat kasb etgan (Зубаревич, 2017; May, 2018).

Qashqadaryo viloyati aholisi 3,64 mln kishidan (2025) iborat, qishloq aholisi ulushi yuqori bo'lgan hudud bo'lgani uchun uning misolida kambag'allikni qisqartirish zaxiralarini tadqiq etish dolzarb hisoblanadi.

Asosiy qism. Tadqiqotda hududiy imkoniyat deganda hududning ixtiyoridagi tabiiy, mehnat, moliyaviy, ishlab chiqarish va infratuzilmaviy resurslar majmui, hududiy zaxira deganda esa ushbu imkoniyatlarning xo'jalik aylanmasiga jalb etilmagan yoki past samaradorlik bilan foydalanilayotgan qismi tushuniladi. Zaxira hajmi Z = S – F formulasi bilan aniqlandi, bunda S – me'yoriy (maqsadli) daraja, F – hozirgi foydalanish darajasi. O'zbek tadqiqotchilari ham viloyatda kambag'allik birinchi navbatda bandlik muammosi bilan bog'liqligini, sanoat ishlab chiqarishini rivojlantirish va ishsizlikni kamaytirish uning asosiy yechimi ekanini ta'kidlaydi (Abdurahmonov, 2019; Hamdamov va Baxronov, 2024; Djumayev va Hamdamov, 2024).

Viloyatning asosiy ijtimoiy-iqtisodiy ko'rsatkichlari 1-jadvalda keltirilgan.

1-jadval

Qashqadaryo viloyatida kambag'allik va uning omillari dinamikasi, 2021–2025-yillar

Ko'rsatkichlar	2021	2022	2023	2024	2025
Aholi jon boshiga YHM, mln so'm	15,2	17,4	20,3	23,3	26,9
YHM real o'sish sur'ati, %	7,7	6,7	5,5	5,9	6,8
Ishsizlik darajasi, %	10,2	9,3	7,3	5,9	4,9

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Kambag'allik darajasi, %	15,3*	12,7	11,5	9,6	6,5
Kambag'al aholi soni, ming kishi	510*	438	400	342	238

Manba: Qashqadaryo viloyati statistika boshqarmasi va IIRM ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan. * – muallif bahosi.

Jadval ma'lumotlari ko'rsatishicha, 2022–2025-yillarda viloyatda kambag'allik darajasi 12,7 foizdan 6,5 foizgacha, kambag'al aholi soni esa 438 ming kishidan 238 ming kishigacha qisqargan. Ishsizlik darajasi esa 9,3 foizdan 4,9 foizga tushgan. Biroq bu jarayon notekis kechgan: 2024-yilda kambag'allikning qisqarishi atigi 1,9 foiz punktni tashkil etgan bo'lsa, 2025-yilda u 3,1 foiz punktga, nisbiy jihatdan 32,3 foizga qisqargan.

Korrelyatsion-regression tahlil natijalariga ko'ra, kambag'allik darajasi bilan ishsizlik o'rtasida juda kuchli bog'liqlik mavjud ($r = 0{,}966$; $R^2 = 0{,}933$). Regressiya tenglamasi $P = 0{,}344 + 1{,}433 \cdot U$ ishsizlikning 1 foiz punktga kamayishi kambag'allikni o'rtacha 1,43 foiz punktga qisqartirishini ko'rsatadi. Log-log model ($\ln P = 6{,}538 - 1{,}387 \cdot \ln y$) bo'yicha aholi jon boshiga YHMning 1 foizga o'sishi kambag'allikni o'rtacha 1,39 foizga kamaytiradi. 2022–2025-yillarda kambag'allikning real o'sishga nisbatan o'rtacha elastikligi –2,95 ni tashkil etib, xalqaro o'rtacha darajadan (–2) yuqori bo'lgan. Demak, viloyatdagi o'sish kambag'allar foydasiga bo'lgan.

Tahlil natijasida viloyatning quyidagi asosiy zaxiralari aniqlandi. Birinchidan, **mehnat zaxirasi**: haqiqiy ishsizlik darajasi (4,9 %) bilan maqsadli daraja (3,2 %) o'rtasidagi 1,7 foiz punktlik farq qariyb 24 ming kishini tashkil etadi va uni safarbar etish kambag'allikni qo'shimcha 2,4 foiz punktga qisqartirishi mumkin. 494 ming nafar iqtisodiy nofaol aholi ham katta salohiyatdir. Ikkinchidan, **yer va suv zaxirasi**: sug'oriladigan yerlarning 51 foizi suv tejovchi texnologiyalar bilan qamrab olingan, uni 58 foizga yetkazish yiliga 800 mln m^3 suvni tejash va 15,8 ming gektar yerni qayta o'zlashtirish imkonini beradi. Uchinchidan, **ishlab chiqarish zaxirasi**: to'xtab qolgan korxonalarni tiklash, to'qimachilik klasteri va gaz-kimyo mahsulotlarini chuqur qayta ishlash yangi ish o'rinlari manbai hisoblanadi. To'rtinchidan, **moliyaviy zaxira**: mehnat migrantlarining pul o'tkazmalari asosan iste'molga sarflanmoqda, olis qishloqlarda esa bank xizmatlari qamrovi past.

Xalqaro tajriba bunday zaxiralarni safarbar etishda kompleks yondashuv samarali ekanini tasdiqlaydi. Bangladesh va Hindistonda eng kambag'al oilalarga ishlab chiqarish aktivi, o'qitish va murabbiylik xizmatini birgalikda taqdim etish ularni kambag'allik tuzog'idan barqaror chiqargan (Balboni va boshq., 2022; Banerjee, Duflo and Sharma, 2021). Keniyada esa qishloqlarga yo'naltirilgan pul transfertlari mahalliy talabni ham rag'batlantirgan (Egger va boshq., 2022). Kambag'allikni qisqartirishda faqat ijtimoiy yordam emas, balki insonning mehnat qilish va daromad topish imkoniyatlarini kengaytirish hal qiluvchi ahamiyatga ega (Banerjee and Duflo, 2019; Tirkashev va Do'stiyorov, 2024).

Mavjud zaxiralardan foydalanish darajasiga ko'ra 2026–2030-yillar uchun uchta ssenariy ishlab chiqildi. Inersion ssenariyda 2030-yilda viloyatda kambag'allik darajasi 2,9 foizni (118 ming kishi), bazaviy ssenariyda 1,8 foizni (73 ming kishi), ichki zaxiralar to'liq safarbar etiladigan optimistik ssenariyda esa 1,0 foizni (41 ming kishi) tashkil etadi. Demak, zaxiralardan to'liq foydalanish qo'shimcha qariyb 80 ming kishini kambag'allikdan chiqaradi; bunda imtiyozli kreditlar natijadorligini nazorat qilish muhim (Avlayev, 2025).

Xulosa. Tadqiqot natijalari Qashqadaryo viloyatida kambag'allikni qisqartirishning asosiy salohiyati ijtimoiy transfertlarda emas, balki mehnat resurslarini mahsuldor bandlikka jalb etish, yer va

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

suv resurslaridan samarali foydalanish va tadbirkorlikni kengaytirish orqali aholi daromadlarini oshirishda ekanini ko‘rsatdi. Shu asosda quyidagilar taklif etiladi: har bir mahalla uchun “mahalla salohiyati pasporti”ni joriy etib, uni “Temir daftar” va “Mahallabay” tizimi bilan integratsiya qilish; kasb-hunarga o‘qitishni ish beruvchilar buyurtmasi asosida “o‘qitish – ish o‘rni – kuzatuv” mexanizmi orqali tashkil etish; tejalgan suv hisobiga o‘zlashtirilgan yerlarni kambag‘al oilalarga uzoq muddatli ijaraga berish; olis tumanlarda banklarning mobil filiallarini kengaytirish va migrantlar uchun investitsion omonat mahsulotlarini joriy etish. Ushbu chora-tadbirlar viloyatda 2030-yilga borib kambag‘allikni 1–2 foiz darajasigacha qisqartirish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Abdurahmonov, Q.X. (2019). Mehnat iqtisodiyoti: nazariya va amaliyot. Darslik. Toshkent: Fan.
2. Avlayev, Sh.Sh. (2025). O‘zbekistonda kambag‘allikni qisqartirishning moliyaviy mexanizmlarini takomillashtirish. Ilmiy maqola. DOI: 10.5281/zenodo.14922470.
3. Djumayev, Z.A. va Hamdamov, Sh.I. (2024). Qashqadaryo viloyatida ishsizlik darajasini istiqbolda kamaytirish ssenariylari. Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot, 1(4), 12–17-betlar.
4. Hamdamov, Sh.I. va Baxronov, B.N. (2024). Hududlarda aholi bandligini oshirish va kambag‘allikni qisqartirishda ishlab chiqarish sanoatining o‘rni (Qashqadaryo viloyati misolida). Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot, 2(7), 7–10-betlar.
5. Tirkashev, F.M. va Do‘stiyorov, M.E. (2024). Kambag‘allik va uni qisqartirish yo‘llari. Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot, 2(maxsus son), 10–13-betlar.
6. Зубаревич, Н.В. (2017). Развитие российского пространства: барьеры и возможности региональной политики. Мир новой экономики, № 2, с. 46–57.
7. May, В.А. (2018). Национальные цели и модель экономического роста: новое в социально-экономической политике России в 2018–2024 гг. Вопросы экономики, № 3, с. 5–29.
8. Balboni, C., Bandiera, O., Burgess, R., Ghatak, M. and Heil, A. (2022). Why do people stay poor? Quarterly Journal of Economics, 137(2), pp. 785–844.
9. Banerjee, A., Duflo, E. and Sharma, G. (2021). Long-term effects of the Targeting the Ultra Poor program. American Economic Review: Insights, 3(4), pp. 471–486.
10. Iammarino, S., Rodríguez-Pose, A. and Storper, M. (2019). Regional inequality in Europe: evidence, theory and policy implications. Journal of Economic Geography, 19(2), pp. 273–298.
11. Rodríguez-Pose, A. (2018). The revenge of the places that don’t matter (and what to do about it). Cambridge Journal of Regions, Economy and Society, 11(1), pp. 189–209.
12. Banerjee, A.V. and Duflo, E. (2019). Good Economics for Hard Times. New York: PublicAffairs.
13. Egger, D., Haushofer, J., Miguel, E., Niehaus, P. and Walker, M. (2022). General equilibrium effects of cash transfers: experimental evidence from Kenya. Econometrica, 90(6), pp. 2603–2643.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.